

MÁTYÁS MELINDA:
BIBLIAI IDÉZETEK VIZSGÁLATA TEMESVÁRI PELBÁRT PRÉDIKÁCIÓIBAN:
INVENCIÓ ÉS FUNKCIÓ
A digitális Index Sacrae Scripturae felhasználási lehetőségei

Milyen szempontok szerint lehet vizsgálni Temesvári Pelbárt prédikációiban a Bibliából származó idézeteket? Miért szerepel ugyanaz az idézet több helyen hasonló vagy éppen eltérő szerepben? Mi lehet ezen idézetek, sokszor idézet-láncok valószínűsített forrása? Átvétel vagy egyéni ötlet, esetleg emlékezet? Hogyan lehet számítógépes eszközök bevonásával megkönnyíteni a több beszédben szereplő, azonos bibliai idézetek felderítését? E kérdések mentén indult el az alábbi vizsgálódás.

Az elemzés szöveganyaga Temesvári Pelbárt prédikációi közül a *Pomerium de sanctis – Pars aestivalis* (Gyümölcsöskert című gyűjtemény szentek ünnepeire írt kötet beszédeinek nyári része – összesen 124 beszéd).

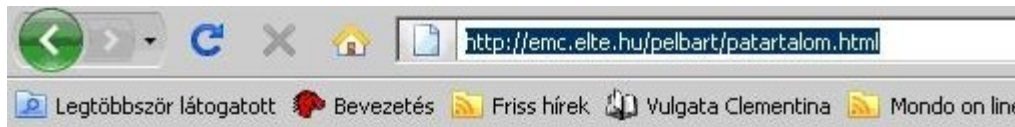
Az volt a kiindulópont az elemzéshez, hogy a bibliai helyek idézésekor egyes könyvekből és egyes helyeket többször idéz a szerző, mint másokat. Esetleg sok különböző témájú beszédben hozza ugyanazt a bibliai idézetet. Ezek alapján az ilyen jellegű szövegrészekből érdemes megvizsgálni egy mintát és valószínűsíteni, hogy milyen szerep(ek)et tölt be ugyanaz az idézet a különböző beszédekben. Azért írok mintát, mert a *Pars aestivalis* részben a bibliai idézetek száma kétezer feletti, mindet aligha lehetne és valószínűleg nem is érdemes egyszerre vizsgálni ezen a módon.

Mindezek figyelembevételével az látszott kivitelezhetőnek, hogy kiválasztok egy-egy érdekesebbnek tűnő idézetet (például mert feltűnően sok helyen szerepel), és hogy megnézem ezeknek az idézeteknek az előfordulási helyeit a prédikációkban az adott szöveggörnyezettel együtt. Ehhez kapcsolódva kérdésként felmerült, hogy mi a forrása ezen bibliai idézeteknek, a fent leírt mintavételt alapul véve, mint látjuk majd, erre is születtek lehetséges válaszok.

A vizsgálatnál a fentebb vázolt vizsgálódást segítő és megkönnyítő számítógépes eszközök felhasználását, amelyekről a későbbiekben lesz szó, elsősorban az tette lehetővé, hogy a Sermones Compilati kutatócsoportnak köszönhetően a *Pars aestivalis* rész teljes szöveganyaga elérhető digitalizált formátumban az ELTE szerverén.¹

---

¹ A főoldal címe: <http://sermones.elte.hu>; a vizsgált szöveganyag tartalomjegyzéke: <http://emc.elte.hu/pelbart/patartalom.html> [legutóbbi letöltés: 2008. november 10.]

Pelbartus: Pomerium de sanctis, Pars aestivalis

Sermo	Titulus	Scriptor
001	De Sancta Trinitate	Bárczi Ildikó
002	De Sancta Trinitate	Bárczi Ildikó
003	De Sancta Trinitate	Bárczi Ildikó
004	De Sancta Trinitate	Bárczi Ildikó
005	De festo corporis Christi	Bárczi Ildikó
006	De festo corporis Christi	Bárczi Ildikó
007	De festo corporis Christi	Bárczi Ildikó
008	De festo corporis Christi	Bárczi Ildikó
009	De sancto Antonio ordinis minorum	Nemes Balázs
010	De sancto Iohanne Baptista	Bárczi Ildikó
011	De sancto Iohanne Baptista	Bárczi Ildikó
012	De sancto Iohanne Baptista	Bárczi Ildikó
013	De sancto Iohanne Baptista	Bárczi Ildikó
014	De sancto Ladislao rege	Madas Edit
015	De sancto Ladislao rege	Madas Edit

1. ábra A Pomerium de Sanctis, Pars aestivalis tartalomjegyzékének részlete

Másodsorban pedig, hogy a szövegek digitalizálásánál következetesen ügyeltek arra, hogy a digitalizált változat készítői minden szövegben előforduló bibliai idézetet keressenek vissza, és a stuttgarter kritikai Vulgata kiadás² rövidítésrendszerével jelöljék a lábjegyzetben a citátum helyét.

A későbbi ilyen és hasonló irányú kutatásokat megkönnyítő segédanyagot pedig a vizsgálódással párhuzamosan hoztam létre, nevezetesen egy digitális idézetmutatót, a *Corpus Christianorum* elnevezését használva, *Index Sacrae Scripturae*-t. A bibliai idézetek visszakeresésének ez a mutató az alapvető eszköze például a *Corpus Christianorum* köteteiben. Jelen esetben az index (idézetmutató) és a vizsgálandó szöveg (mind a prédikációgyűjtemény³, mind a *Vulgata Clementina*⁴ elektronikus kiadása) digitális vagy hipertext formátuma megkönnyíti, meggyorsítja a visszakeresést.

Röviden szólok a digitális idézetmutató technikai megvalósításának részleteiről is, mivel a bölcsészettudományok területén (az eddigi tapasztalatok alapján) nem gyakran előforduló eset áll fenn, miszerint a tanulmány szerzője azonos az elektronikus segédlet elkészítőjével. A technikai részletek a számítástechnikához jobban értőknek szolgálhatnak bátorításul,

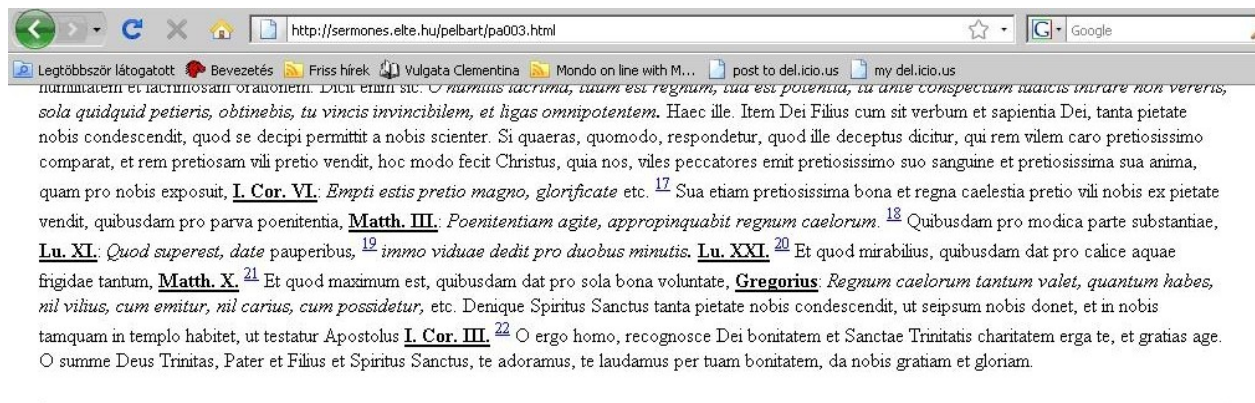
² *Biblia sacra iuxta Vulgatum versionem*, ed. B. FISCHER, R. WEBER, Stuttgart, 1975.

³ A linket ld. az első hivatkozásnál

⁴ A *Vulgata Clementina* elektronikus kiadásának elérhetősége: <http://vulsearch.sourceforge.net> [legutóbbi letöltés: 2008. december 15.]

ötletadásul, hogy ilyen eszközöket is el lehet készíteni akár saját magunk számára; a kevésbé értőknek pedig bemutatásul, hogy milyen lehetőségeket kínálnak a számítógépes eszközök, programok (jelen esetben főként egy táblázatkezelő alkalmazás).

Az idézetmutató készítésének főbb állomásairól: alapnak egy digitális formátumú adathalmaz szolgált, az egyes beszédek lábjegyzetében található, az adott prédikációban idézett bibliai helyekre mutató hivatkozások (2. ábra). Ezek a bibliai helyek alkotják a digitális idézetmutató táblázatában az első oszlopot (ld. 3. ábra). A másik két oszlop tartalma szintén a prédikációgyűjtemény digitális változatából lett kinyerve, a *Pars aestivalis* rész tartalomjegyzékéből (ld. 1. ábra): a sermót azonosító szám (például 001, a táblázatban a PA-t elétéve: PA001) és a sermo címe, a tartalomjegyzékben *Titulus*. E két adatcsoporthoz (a szám és a cím) kellett ahhoz, hogy egyértelműen azonosítható legyen, hogy az első oszlopban felültemetett bibliai idézetekre való hivatkozások melyik beszédben fordulnak elő.

¹ Cf I Io 5,7,8: Tres sunt, qui testimonium dant, Spiritus et aqua et sanguis, et tres unum sunt.

² I Cor 2,11

³ Editio: *bonitate*

⁴ Editio: *Maximianum*

⁵ Dt 6,4

⁶ Cf I Cor 1,21

⁷ Is 66,9

⁸ Ps 2,7

⁹ Ps 109,3

¹⁰ Eph 3,14,15

¹¹ Is 53,8

¹² Ioh 4,24

2. ábra Az oldal alján a számozott lábjegyzetek vagy hivatkozások

Ezen adatokat (a bibliai hely, a sermo száma, a sermo címe) kellett a későbbi felhasználáshoz elkülöníteni, egy olyan külön felületen tárolni, ahol csak ezek az adatok találhatóak, mivel így lehet a leghatékonyabban dolgozni a digitális idézetmutatóhoz szükséges adatokkal. A következő lépésben pedig el kellett távolítani a célunknak nem kellő adatokat, esetünkben a nem bibliai idézetre utaló hivatkozásokat (például *Editio*-megjelölést). Valamint egységes formátumúra kellett hozni a bibliai hivatkozásokat (például kitörölni azokat a szövegrészeket, amelyek nem az idézetmutatóhoz kellő bibliai hivatkozásokat tartalmazták). Ezt a lépést nevezhetjük adattisztításnak. Utána következhetett az adatok rendezése meghatározott szempontok szerint, esetünkben az oszlopokat tudtuk rendezni. Fő szempont az index funkciója volt, ezért a bibliai hivatkozások szerint lettek rendezve az oszlopok.

Az adathalmaz kezeléséhez egy táblázatkezelő programot választottunk (az Excel elnevezésűt), és igyekeztünk külön sorokban és oszlopokban tárolni a különböző típusú adatelemeket, a helyet, a számot, és a címet (annál könnyebb a későbbi strukturálás és rendezés, minél jobban el vannak különítve az adatelemek, de az elkülönítés mellett mindig

látszik a kapcsolat közöttük, hogy melyik adatelem hová tartozik). A táblázat végleges oszlopcímeiben is megtartottam az oszlopoknak ezt a felosztását:

- A bibliai hely a sermóban
- A sermo száma
- A sermo címe.

A kapcsolatot az adatelemek között pedig végig az biztosítja, hogy az összetartozó adatelemek egy sorban szerepelnek (az oszlopok rendezésénél ügyelni kellett rá, hogy megmaradjon ez a sorrend). A végső változat utolsó oszlopa, a hivatkozott bibliai helyeknek megfelelően a *Vulgata Clementina* elektronikus változatára mutató linkek ráadásaként szolgálnak, hogy rögtön odaugorhassunk az idézet „forrására” is. Ezek a linkek természetesen nem a digitális prédikációgyűjteményből lettek kinyerve, hanem az online elérhető *Vulgata Clementina* oldalából.⁵

INDEX SACRAE SCRIPTURAE

Magyarázat az oszlopokhoz:
 Az első oszlop: az adott beszédben (sermóban) hivatkozott bibliai helyre ugrik
 A második oszlop: a PA rövidítés a beszédgűjteményre utal: Pars Aestivalis (Nyári rész beszédei)
 A harmadik oszlop: az adott beszéd címe
 A negyedik oszlop: az első oszlopban hivatkozott bibliai hely megjelítése a Vulgata Clementinában (a [VulSearch](#) projekt szövegét használva)
 Utolsó letöltése: 2008. 11. 08.
 A linkekre kattintva a hivatkozott oldal új lapon jelenik meg.
 A táblázattal kapcsolatban kérdés, észrevétel, hibajelentés: [h_hespera\[kukac\]index.hu](mailto:h_hespera[kukac]index.hu)

A bibliai hely a sermóban	A sermo száma	A sermo címe	A bibliai hely a Vulgata Clementinában
Gn 1,26	PA002	De Sancta Trinitate	Gn 1,26
Gn 1,26-27 Cf.	PA070	De sancto Francisco duce minorum	Gn 1,26-27
Gn 1,28 Cf.	PA052	De sancto Stephano rege	Gn 1,28
Gn 2,17; 3,3-5 Cf.	PA110	De martyre uno vel pluribus communis sermo	Gn 2,17; 3,3-5
Gn 2,23-24	PA079	De sanctis Simone et Iuda apostolis	Gn 2,23-24
Gn 2,9	PA037	De sancta Anna	Gn 2,9
Gn 3,17-19	PA061	De exaltatione sanctae crucis	Gn 3,17-19
Gn 3,1	PA112	De martyre uno vel pluribus communis sermo	Gn 3,1
Gn 3,14	PA114	De confessoribus pontificibus communis sermo	Gn 3,14
Gn 3,15	PA067	De sancto Michaeli archangelo	Gn 3,15
Gn 3,15	PA100	De sancta Catherina virgine	Gn 3,15
Gn 3,15	PA115	De doctoribus sanctis communis sermo	Gn 3,15
Gn 3,17	PA094	De sancto Martino	Gn 3,17
Gn 3,17-19	PA061	De exaltatione sanctae crucis	Gn 3,17-19
Gn 3,24	PA059	De exaltatione sanctae crucis	Gn 3,24
Gn 3,3-5	PA008	De festo corporis Christi	Gn 3,3-5

Kész

3. ábra A digitális idézetmutató

A digitális idézetmutató létrehozása tehát egyfelől mechanikus feladat volt, másfelől meg kellett találni a módját, hogy a felhasznált eszközökkel minél praktikusabban, minél kevesebb kézi munkával, és minél több gépi cserével, de egyúttal minél kevesebb hibával lehessen előállítani az indexet. A felhasznált eszközök: az Excel táblázatkezelő program és egy ezt kiegészítő cserélő-program (ASAP-Utilities⁶). Egy egyszerű cserével meg lehetett oldani például a lábjegyzetek számainak törlését (mivel ezekre nem volt szükség a további munkához) vagy az utolsó oszlop *Vulgata Clementinára* mutató linkeinek létrehozását.

⁵ A linket ld. a 3. lábjegyzetben.

⁶ Próbaváltozata ingyenesen letölthető: <http://www.asap-utilities.com/download-asap-utilities.php> [legutóbbi letöltés: 2008. december 26.]

A táblázatkezelő program használata lehetőséget ad arra is, hogy az oszlopokban szereplő adatokból, jelen esetben a prédikációgyűjteményben idézett bibliai helyekből különböző kimutatásokat, diagramokat készítsünk. Számokban is ábrázoljuk azokat az adatokat, amelyeket összegezni, számszerűsíteni lehet. Például megszámlálhatjuk (egy függvény segítségével), hogy hány idézet szerepel egy-egy könyvből a vizsgált hivatkozásokban (4. ábra).

F1	A	B	C	D	E	F
1	PA034	De sancto Iacobo apostolo	Act 1,6	47	Mt*	385
2	PA027	De divisione apostolorum	Act 1,8	21	Ps*	303
3	PA118	De quocumque confessore communis sermo	Mt 25,34	49	Lc*	219
4	PA098	De sancta Elizabeth vidua + De sancta Caecilia	Ier 22,3	50	Ioh*	171
5	PA073	De sancto Francisco duce minorum	Sir 23,28	26	Sir*	154
6	PA043	De transfiguratione Domini	Ecl 1,2	22	Prv*	94
7	PA016	De sancto Ladislao rege	Lc 6,37-38	73	Apc*	90
8	PA032	De sancto Iacobo apostolo	Ct 2,6	27	Is*	76
9	PA048	De sancto Laurentio martyre	Lam 1,8	53	I Cor*	75
10	PA043	De transfiguratione Domini	Apc 21,27	25	Sap*	73
11	PA064	De sancto Matthaeo evangelista	Rm 5,20	52	Rm*	68
12	PA059	De exaltatione sanctae crucis	Mt 24,30 Cf.	69	I Io*	58
13	PA057	De sancto Bartholomaeo apostolo	Mt 16,26	61	I Tim*	56
14	PA097	De sancta Elizabeth vidua	Apc 18,7	65	Hbr*	52
15	PA110	De martyre uno vel pluribus communis sermo	Is 40,17	20	Iob*	48
16	PA004	De Sancta Trinitate	I Io 5,8 Cf.	66	Iac*	42
17	PA071	De sancto Francisco duce minorum	Ioh 15,13	56	Eph*	34
18	PA072	De sancto Francisco duce minorum	Ps 118,131	1	Gn*	33
19	PA094	De sancto Martino	Eph 1,3-4	54	II Cor*	32
20	PA030	De sancta Maria Magdalena	Rm 5,20-21	5	Dt*	26
21	PA117	De quocumque confessore communis sermo	Mt 18,6-7	31	Ez*	26
22	PA012	De sancto Iohanne Baptista	Ioh 1,28; 1,35	23	Ecl*	24
23	PA050	De sancta Clara virgine	I Tim 5,6	55	Gal*	24
24	PA009	De sancto Antonio ordinis minorum	Mt 23,4	24	Ct*	22
25	PA007	De festo corporis Christi	Gn 19,14-26	57	Phil*	22
26	PA034	De sancto Iacobo apostolo	II Tim 2,5	48	Mc*	21

4. ábra Egy függvény segítségével készített számszerű összegzés a bibliai idézetekről

Ebből látszik, hogy a legtöbb a Máté evangéliumból (385 db) származik, kimagaslóan sok szerepel továbbá a Zsoltárokból (303 db), Lukács (219 db), János evangéliumából (171 db) és a Jézus, Sirák fia könyvből (154 db). A lehetséges okokat sorra véve azt mondhatjuk, hogy Máté evangéliumának viszonylag sok része szerepel a misék perikópáiban, ez mutatja, hogy többször használt szöveggént funkcionált. Ugyanezt támasztja alá Szerecz Alajos kutatása is, aki kódexeink szentírási töredékeit vizsgálta. Máté evangéliumáról kimutatta, hogy minden szentírási töredéket tartalmazó kódexben szerepel.⁷ A Zsoltárok esetében is hasonló a helyzet, mivel egyházi gyakorlatban szintén gyakran használt szöveg. A János evangéliumából esetleg azért idézhet többet Temesvári Pelbárt, mert az tér el a leginkább a többi evangéliumtól, például az egyházi gyakorlatban idézhető annak egyedi részei miatt.

A Zsoltárok és az evangéliumok idézését is összevethetjük Szerecz Alajos kutatásának eredményével, aki azt állapítja meg, hogy a kódexeinkben a legtöbb bibliai idézet a Zsoltárokból, az Újszövetség könyveiből és az evangéliumokból származik.⁸ A két eredmény majdnem teljesen megegyezik, elsőként az egyezéseket nézve, láthatjuk a következő összegzésen, hogy az Újszövetségből sokkal több idézet, mint az Ószövetségből. Valamint a Zsoltárokból is nagyon sok idézet szerepel Temesvári Pelbárt prédikációgyűjteményében is.

⁷ SZERECZ Alajos Imre, *Kódexeink párhuzamos szentírási töredékei*, Bp., 1916., 161-164.

⁸ SZERECZ Alajos Imre, *Kódexeink párhuzamos szentírási töredékei*, Bp., 1916., 153.

Szerecz Alajos összegezte továbbá azokat a könyveket, amelyekre különös figyelem esik a kódexeinkben az idézés során.

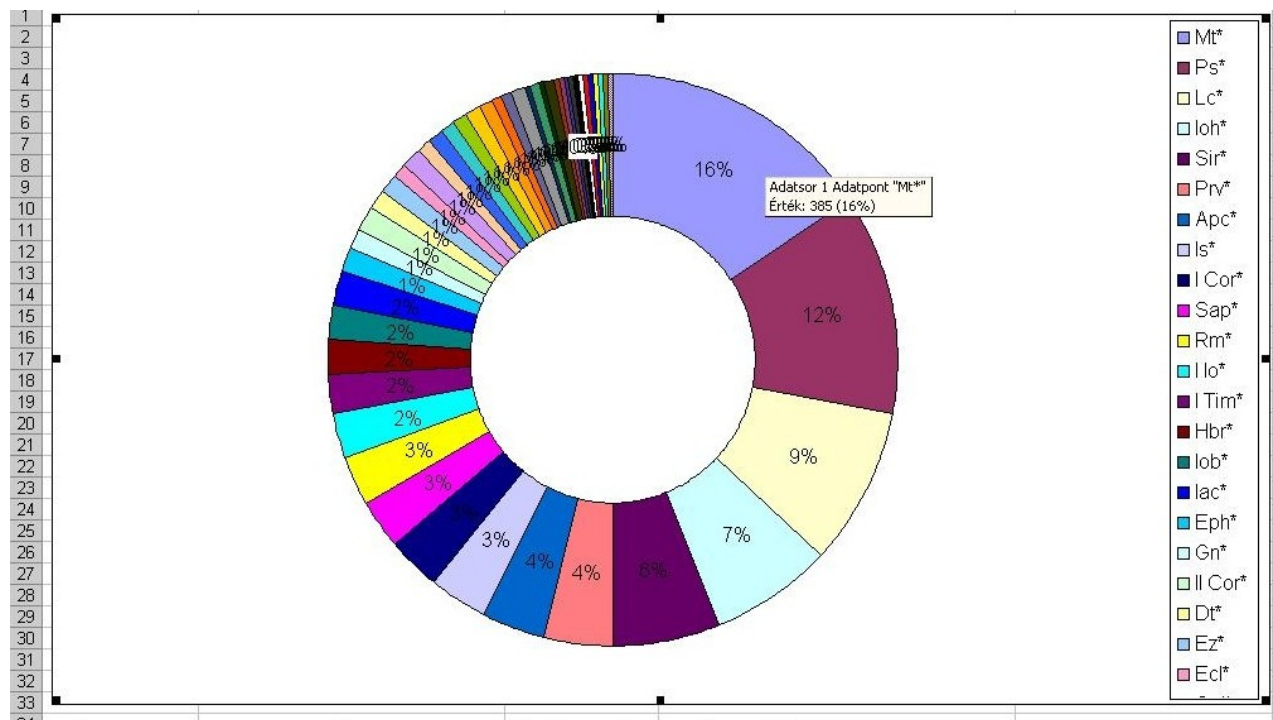
Ezen könyvek:

- Teremtés könyve,
- Prédikátor könyve,
- Bölcsesség könyve
- Jézus, Sirák fia könyve,
- Izajás és Jeremiás próféták könyvei,
- a négy evangélium,
- Szent Pál levelei közül: a Korintusiaknak írt I. levél, a Galatáknak, az Efezusiaknak, a Filippieknek írt levél és a Timóteusnak írt I. levél,
- Jakab apostol levele
- János apostol I. levele.⁹

Érdekes, hogy több könyv esetében is megegyezik az idézetek szereplésének nagyobb aránya, a prédikációgyűjteményben való szereplés száma szerint csökkenő sorrendben:

- a négy evangélium közül három: Máté, Lukács és János evangéliuma,
- Jézus, Sirák fia könyve,
- Izajás próféta könyve,
- Szent Pál leveleiből a Korintusiaknak írt I. levél,
- Bölcsesség könyve és
- János apostol I. levele.

Másodszor az eltéréseket nézve megfigyelhetjük, hogy a prédikációgyűjteményben nem szerepelnek nagyobb arányban a Teremtés és Prédikátor könyvéből vett idézetek, hanem a Példabeszédek könyvéből és János jelenései könyvéből származik több idézet (az arányokhoz ld.: 5. ábra).

5. ábra Az idézetek előfordulásainak aránya diagramon ábrázolva

⁹ SZERECZ Alajos Imre, *Kódexeink párhuzamos szentírási töredékei*, Bp., 1916., 153.

Azt is összegezhetjük, hogy mennyi idézet szerepel az Ószövetségből és mennyi az Újszövetségből. A kimutatás szerint az utóbbiból származik több, szám szerint 1435, míg az Ószövetségből 1023 citátum. Ennek lehetséges oka, hogy a liturgiai használatba inkább az Újszövetségből kerültek be szövegek. Ahogy a Szerecz-féle összegzésben is láhattuk, az Újszövetség az egyik leggyakrabban előforduló Biblia-rész kódexeinkben is.¹⁰

Más oldalról nézve idézetek kiválasztásának lehetnek személyes, a prédikátor személyiségéhez kapcsolható okai is, ezekről több szerzőtől származó idézetanyag összehasonlításával lehetne tendenciákat felállítani, ami nagyobb elemzési munkát igényelne.

A számok után térjünk át a digitális idézetmutató egy adott téma kutatása során lehetséges felhasználására. A vizsgálati terület, ahogy fentebb is szerepel, az volt, hogy milyen funkciókat töltenek be a bibliai idézetek egy-egy prédikációban, valamint hogy mik lehetnek a bibliai idézetek forrásai. Először a betöltött funkciók vizsgálatáról szólok.

Kiválasztottam néhány olyan idézetet, amelyek több különböző prédikációban szerepelnek. Ezután elolvastam és összevettem egymással az azonos bibliai idézetet tartalmazó, de különböző prédikációkban szereplő idézet közvetlen szöveggörnyezetét és az adott prédikáció témáját. Onnan indultam el, hogy az Index Sacrae Scripturae megmutatja azokat a versszámokat, amelyeket több beszédben és/vagy egy beszédben többször is idéznek, esetenként egy-egy helyet feltűnően sokszor (például a Zsidókhoz írt levél 11,6 versét kilencszer, a Máté evangélium 16,19 versét nyolcszor). Ezen sokszor ismétlődő helyek közül vizsgáltam meg konkrétan hét esetet (ami azt takarja, hogy hét különböző bibliai idézet előfordulását néztem meg, a szoroson vett szöveggörnyezettel, és az aktuális beszéd témájával együtt 21 beszédben). Ezek alapján körvonalazódtak az idézetek különböző szöveggörnyezetben betöltött funkciói, a következőket sikerült elkülöníteni:

1. **Thema-idézet:** a sermo elején az aznapi liturgikus alkalomhoz kapcsolódó kulcsmondat szerepel (sokszor az ünnep liturgiájában elhangzó textusok valamelyikéből vett részlet), amely a beszédnek vezérfonala lesz, előre bocsátja a témát. Ahogyan Rónay György is kifejti a prédikációszerkesztésről szóló tanulmányában, Johannes Gallensist idézve, a prédikációban először a témát kell előre bocsátani.¹¹ Ehhez szolgálnak szentírási szöveggörnyezettel a thema-idézetek. Például a PA (Pars aestivalis) XX., Szent Péter apostolról szóló beszédben Mt 16, 18: „*Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam. Math. XVI. et in evangelio hodierno.*”¹² („Te Péter vagy, és e kőszálon fogom építeni anyaszentegyházamat”¹³ Math. XVI. és a mai evangéliumban)
2. **Témafelvetés (propositio):** általában egy tartalmi egység (például distinkció) elején áll, felveti a magyarázat kiindulópontját, és onnan viszi tovább a gondolatmenetet. Például PA VI – De corpore Christi beszédben a harmadik kérdés kifejtésének elején Ioh, 15, 13: „*Tertio... Nam „Ioh. XV.: Maiorem dilectionem nemo habet, quam ut animam suam, id est vitam animale, ponat pro amicis suis.*”¹⁴ (Harmadsorban mivel Ioh. XV.: „*Nagyobb szeretete senkinek sincs ennél, mint ha valaki az ő életét, azaz a testi életét adja barátaiért.*”) ld. még: PA XX., G eleje: „*Tertio Christus commendavit Petrum de Ecclesiae sibi commissae statu firmo, dicens: Super hanc petram, scilicet*

¹⁰ SZERECZ Alajos Imre, *Kódexeink párhuzamos szentírási töredékei*, Bp., 1916., 153.

¹¹ RÓNAY György, *Ars praedicandi*, in: *Theológia*, 1968/1. http://www.szepe.hu/irodalom/kedvenc/kc_049.html [legutóbbi letöltés: 2008. december 18.]

¹² Forrás: <http://emc.elte.hu/pelbart/pa020.html#01> [legutóbbi letöltés: 2008. december 18.]

¹³ A Káldi-féle Bibliafordítások forrása: BibliaTéka [elektronikus dokumentum]: a bibliatudomány elektronikus könyvtára, Bp. Arcanum Adatbázis Kft., [2000] Az idézeteken kívüli, első példaként idézett prédikációs szövegek saját fordításban.

¹⁴ Forrás: <http://emc.elte.hu/pelbart/pa006.html#06> [legutóbbi letöltés: 2008. december 18.]

quam confessus es, *aedificabo Ecclesiam meam, et portae Inferi non praevallebunt adversus eam.*”¹⁵

3. **Témalezárás:** az előzőhöz hasonló szerep, csak a vizsgált idézet egy tartalmi egység végén áll, annak befejezésképp. Például PA XXVI. F – Szent Margitról szóló beszédben egy magyarázat végén, felkiáltások után: „O ergo casti homines, gaudete in Christo. O carnales, pertimescite, quia tanto maius tormentum et lamentum habebitis in Inferno. Apoca. XVIII.: *Quantum se glorificavit et in deliciis fuit, tantum date illi tormentum et luctum.*”¹⁶ (Ó tiszta emberek, örvendjete Krisztusban, ó húsból levők, féljete, mivel annyival nagyobb gyöttrődészetek és panaszotok lesz a Pokolban. Apoca. XVIII.: „*A mennyire dicsőítette magát, és gyönyörűségekben volt, annyi gyötrelmet adjatok neki és siralmat*”)
4. **Témafelvezetés:** ebben az esetben az idézet előtt szerepel majdnem a teljes citátum parafrázálva. Feltehető, hogy először született az idézet szövegbe illesztésének ötlete, és az előtte levő szövegrész vezeti be. Például PA LX. D – A kereszt felmagasztalásáról „Sed Christus summum amorem exhibuit erga nos in cruce, ut animam suam pro nobis posuit. Ioh. XV.: *Maiorem charitatem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis.*” (Krisztus pedig a legfőbb szeretetet tanúsította irántunk a kereszten, amikor életét adta értünk Ioh. XV.: „*Nagyobb szeretete senkinek sincs ennél, mint ha valaki az ő életét adja barátáért.*”.)
5. **Argumentáció** – idézet-láncok: a vizsgált idézet egy hosszabb citátum-láncnak az eleme, ezt a láncot a prédikátor vagy maga szerkesztette így, vagy egy másik szövegből emelte át a teljes argumentációt. Jellemző bevezető szavai: *unde, item*. Példánkban az idézet-láncot összekötő kulcsszó a *maledictio*: bűn vagy átok. Például PA XXXVII. B – „Prima veritas secundum Petrum Aureoli in Compendio, *quod homo potest certitudinaliter cognoscere se esse in peccato mortali, et eo ipso in Dei maledictione. Quia dicit Ps.: Maledicti, qui declinant a mandatis tuis, Domine. Item Augustinus: Scio – inquit – omnem crinosum esse inimicum Deo. Item Eccii. XLI.: Vae vobis, viri impii, qui dereliquistis legem Altissimi, et si nati fueritis, in maledictione nascemini, et si mortui fueritis, in maledictione erit pars vestra*”.¹⁷ (Az első igazság Petrus szerint: hogy az ember bizonyosan fel tudja ismerni, hogy az emberi bűnben van és az Isten elátkozásában, mivel a Zsoltár így szól: „*átkozottak, kik elhajolnak a te parancsaidtól, Isten. Így Augustinus: tudom, hogy minden bűnös dolog az Isten ellensége. Így a Sirák könyve (41,11–12): „Jaj nektek, istentelen emberek! Kik elhagytátok a fölséges Úr törvényét. Ha születtek is, átokra születtek és ha meghaltok, átokban lesz osztályrészetek*”.)
6. **Idézet-kombinációk:** több idézetet egymás mellé tesz úgy, hogy azok egy mondatot alkotnak, például a Zsoltárok két helyét PA XXII. D „*Item Ps.: Longe a peccatoribus salus, maledicti, qui declinant a mandatis tuis.*”¹⁸ (Hasonlóan a Zsoltárokban: „*A bűnösöktől távol van a szabadulás*” (118,155); „*átkozottak, kik elhajolnak a te parancsaidtól*” (118,21).

¹⁵ Forrás: <http://emc.elte.hu/pelbart/pa020.html> [legutóbbi letöltés: 2008. december 18.]

¹⁶ Forrás: <http://emc.elte.hu/pelbart/pa026.html#13> [legutóbbi letöltés: 2008. december 18.]

¹⁷ Forrás: <http://emc.elte.hu/pelbart/pa037.html#02> [legutóbbi letöltés: 2008. december 18.]

¹⁸ Forrás: <http://emc.elte.hu/pelbart/pa022.html#14> [legutóbbi letöltés: 2008. december 18.]

Az idézet funkciójával kapcsolatos, és vele párhuzamosan vizsgálható terület az invenció, vagyis, hogy egy idézett szöveg miképpen kerülhetett a prédikációba, milyen forrásból fűződött bele.

1. Feltehetjük, hogy **memoriter** volt, a szerző fejből idézte a helyet. Ennek árulkodó jele, ha a Vulgata Clementinához képest más szövegváltozatot (például korábbi fordítást) használ, főképp ha olyant, amelyik liturgiai használatban volt. Például János evangéliuma 15,13 versének estében: („*Majorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat qui pro amicis suis.*” „*Nagyobb szeretete senkinek sincs ennél, mint ha valaki az ő életét adja barátiért.*”). Prédikátorunk ötből három esetben hozza *charitatem* (legfőbbnek tartott szeretet) szót a *dilectionem* (kiválasztáshoz kapcsolódó szeretet) szó helyett. A *charitatem*-et tartalmazó szövegváltozat pedig a misén antifónaként szerepel (a középkori liturgiai szövegekkel foglalkozó Cursus Project tanúsága szerint¹⁹).
2. Forrásként használhatta továbbá a **perikópák szövegeit**, eme a használatot említettük a bibliai könyvek idézésének arányáról szólva, a sok Máté evangéliumból származó idézet kapcsán. Ehhez érdemes lenne például megnézni, hogy többségben olyan Máté evangéliumi helyet idéz-e, amelyet az aznapi perikópa is tartalmaz.
3. Végül felmerültek mintegy végső forrásként a Bibliához elég korán létrejött **konkordancia-jegyzékek**. A konkordancia-jegyzékek létéről tanúskodik Beryl Smalley a középkori Biblia-tanulmányozásról írt könyvében.²⁰ Azt valószínűsíti, hogy a hivatalos Biblia-konkordanciák megjelenése előtt osztálytermi használatra készültek referencia-listák a párhuzamos bibliai helyek idézéséhez.²¹ Temesvári Pelbárt vizsgált prédikációiban használatukra utalhat az a tendencia, hogy közvetlenül az idézett bibliai helyek előtt sokszor szerepelnek az aktuális idézet kulcsszavai, ill. azok a szavak, amelyeket a prédikátor ki szeretne emelni. Például PA LXII. – A kereszt felmagasztalásáról szóló (*De exaltatione crucis*) beszédben János jelenései 18,7 versének idézett részében („*Quantum glorificavit se, et in deliciis fuit, tantum date illi tormentum et luctum*”). A *deliciae* (gyönyörűség) *tormentum* (gyötrelm) lesznek azok a kulcsszavak, amelyek szerepelnek az előző mondatban is. Hozzá tartozik, hogy a prédikátor vagy maga használta a konkordancia-jegyzéket vagy ha valószínűsíthetjük, hogy az egész argumentációt mástól idézi, akkor a közvetlen forrás használhatta.

Ahogy ebben a vizsgálatban kiderült, a készülő Index Sacrae Scripturae felhasználása megkönnyíti a prédikációgyűjtemény bibliai idézeteinek párhuzamos vizsgálatát, amely a szöveg sokrétű elemzésére ad lehetőséget. A munka további célja publikálni az idézetmutatót egy praktikus használható weboldalon, kiegészítve a Temesvári Pelbárt prédikációihoz készült mutatókat a Sermones Compilati projekt weboldalán.²²

¹⁹ Forrás: <http://www.cursus.uea.ac.uk/ed/c3685> [legutóbbi letöltés: 2008. december 18.]

²⁰ SMALLEY, Beryl, *The study of the Bible in the middle ages*, 3. kiad., University of Notre Dame, 1978.

²¹ SMALLEY, Beryl, *The study of the Bible in the middle ages*, 3. kiad., University of Notre Dame, 1978., 241.

²² A jelenleg elérhető indexek az oldal alján: <http://emc.elte.hu/pelbart/> [legutóbbi letöltés: 2008. december 18.]